

Віталій Коцур

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ В НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ 1917-1921 РР.: СУЧАСНИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС І УРОКИ МИНУЛОГО

У даній статті розкриваються науковий дискурс етнічного чинника національно-визвольних змагань 1918–1921 рр. Визначено, що дана проблема привернула пильну увагу низки багатьох сучасних дослідників. В сучасних умовах дослідники розпочали наукові розвідки з найбільш сфальсифікованих радянською історіографією сторінок історії. Доведено, що вивчення багатогранної проблеми національних меншин в умовах Української революції 1917–1921 рр. мало характерні особливості, а саме: вивчення етнополітичних процесів для дослідників сучасності стало одним із аспектів висвітлення національно-визвольних рухів; дослідження відносин між представниками різних етносів (українці, росіяни, євреї, поляки, німці та ін.) відбувалося у контексті політики різних адміністрації на території України. Важливе значення має висвітлення як загального контексту національного питання, так і становища окремих етнічних спільнот на території України. Значна увага дослідників даного періоду зосереджена на єврейському питанню під час національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

Ключові слова: національні меншини, національно-визвольні змагання 1918–1921 рр., суспільно-політичне життя, УНР, етнополітичні процеси.

Vitaliy Kotsur. National minorities during Ukrainian war of independence 1917-1921: modern inner scientific discourse and lessons of the past. In this article it is revealed the scientific discourse of the ethnic factor of the National Liberation Revolutions of 1918-

---

Коцур Віталій Вікторович – кандидат політичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.

1921. It is determined that this problem has attracted the attention of a number of many modern researchers. In today's context, researchers have begun scientific explorations with the most falsified Soviet historiography of history pages. It is proved that the study of the multifaceted problem of national minorities in the conditions of the Ukrainian Revolution of 1917-1921 had characteristic features, namely: the study of ethno-political processes for researchers of the present became one of the aspects of coverage of national liberation movements; The study of relations between representatives of different ethnic groups (Ukrainians, Russians, Jews, Poles, Germans, etc.) took place in the context of the policy of different administrations on the territory of Ukraine. It is important to cover both the general context of the national issue and the situation of individual ethnic communities in Ukraine. Much attention of the researchers of this period is focused on the Jewish question during the national liberation competitions of 1917-1921.

Key words: *national minorities, national liberation competition 1918–1921, social and political life, UNR, ethnopolitical processes.*

На сучасному етапі українського державотворення важливо з'ясувати причини поразок у минулому заради уникнення їх повторення. Саме тому в ХХІ ст. в питанні сучасної етнонаціональної політики України певне місце посідає історичний досвід, вивчення попередніх етапів розвитку національних меншин на тлі політичних процесів 1917–1921 рр. В умовах відзначення 100-річчя Української революції, проголошення УНР, ЗУНР, їхнього возз'єднання, питання етнонаціональних процесів у період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. особливо актуалізується. Отже, важливо надати як об'єктивну оцінку сучасним науковим напрацюванням з цієї проблеми, так і визначити ключові напрями подальших наукових досліджень.

Комплексний аналіз сучасного вітчизняного наукового дискурсу проблеми національних меншин України в умовах національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. є головною метою цієї статті.

У роки незалежної Української держави проблема національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. привернула пильну увагу низки багатьох сучасних дослідників. Зокрема, це пов'язано з відкриттям архівів і поступовим відходом від оцінок радянської історіографії. Безумовно, це сприяло подоланню низки білих плям в історії України, а також дозволило по-новому поглянути на процеси державотворення України в ті роки. О. Рафальський у своїй монографії «Національні меншини України у ХХ столітті: історіографічний нарис» зазначав, що від початку Української революції 1917 р. і до сучасності сформувався два ключові підходи щодо українського національного питання та статусу етнічних груп: 1) державницький національно-демократичний; 2) більшовицький [37, с.19]. За своєю сутністю вони були протилежними, однак, досліджуючи питання національних меншин України у політичних процесах, їх варто розглядати в комплексі, що дозволить більш об'єктивно підходити до оцінки предмета дослідження. У подальшому історичні розвідки, ґрунтуючись на ключових положеннях кожного із зазначених підходів, виокремлювали відповідні напрями дослідження питання національних меншин у 1917–1921 рр. Автори національно-демократичного спрямування розглядають цей період як національні змагання. На думку В. Солдатенка, масштабні переміни в суспільно-політичному житті, які зумовили відновлення державності у різних її проявах, зокрема як Українська Народна Республіка у роки правління Центральної Ради та Директорії, Українська Держава, Західно-Українська Народна Республіка, варто кваліфікувати як національно-визвольну революцію [43, с. 65–66]. Більш детально перебіг подій 1917–1921 рр. розкрито у двотомнику «Нариси історії української революції 1917–1921 років», де виокремлюються особливості соціального, економічного та політичного життя в Україні, а також перші українські державотворчі проекти [29]. Крім того, колектив авторів підтвердив тезу низки більшості дослідників сучасності стосовно класифікації подій 1917–1921 рр. як національно-визвольні змагання [30].

Зважаючи на необхідність більш детального вивчення української історії, традицій українського державотворення в умовах незалежності, дослідники розпочали наукові розвідки з найбільш сфальсифікованих радянською історіографією сторінок історії. Однією із тем стали революційні події 1917–1921 рр., зокрема, особливості етнонаціональної політики українського державотворення з усіма її атрибутами. На початку 1990-х рр. сформувалося два основні напрями дослідження питань Української революції 1917–1921 рр.: 1) вивчення загальних питань та невідомих сторінок історії національно-визвольних змагань; 2) аналіз внутрішньої політики та етнополітичних відносин у зазначений період. Цими дослідженнями опікувався Інститут історії НАН України, який започаткував серію збірників «Україна крізь віки». Один із томів, підготовлений О. Реєнтом та О. Рубльовим, присвячувався проблемі Української революції. У своєму доробку відомі дослідники історії України відзначали важливість питання етнополітики в діяльності урядів УНР та Української Держави [39].

Вивчення багатогранної проблеми національних меншин в умовах Української революції 1917–1921 рр. мало характерні особливості, зокрема: 1) вивчення етнополітичних процесів для дослідників сучасності стало одним із аспектів висвітлення національно-визвольних рухів; 2) дослідження відносин між представниками різних етносів (українці, росіяни, євреї, поляки, німці та ін.) відбувалося у контексті політики різних адміністрацій на території України. Аналізуючи вітчизняну історіографію, В. Устименко відзначав, що питання російської меншини в Україні упродовж 1917–1921 рр. є не досить розкритим [53, с. 83–84], хоча в дисертаційному дослідженні Н. Малярчука вже було порушено низку питань соціально-економічного та культурного життя росіян на Донбасі упродовж 1920–1930-х рр. XX ст. [28]. Цілісне дослідження національних меншин у політичних процесах України в цей період висвітлювалося лише в окремих працях, зокрема: «Національні меншини України у XX столітті: історіографічний нарис», «Національні меншини України у XX столітті:

політико-правовий аспект», «Російська національна меншина України у XIX – на початку XX століття: соціально-економічний вимір», «Трансформація серед німецького населення Півдня України 1917–1920 рр.», «Політичне життя німецькомовної етнічної групи Південної України в 1917–1918 рр.», «Євреї в ЗУНР: стратегія, тактика та вплив на формування взаємин з українцями в міжвоєнний період» та ін.

Дослідники сучасності намагалися розкрити як загальний контекст національного питання, так і становище окремих етнічних спільнот на території України. У науковій розвідці М. Лазаровича «Російська національна меншина України у XIX – на початку XX століття: соціально-економічний вимір» автор досліджує основні тенденції зростання чисельності й розселення російської національної меншини в Україні на різних етапах її розвитку. Особливу увагу він приділив саме передреволюційній добі, при цьому відзначав, що найбільше представників російської етнічної спільноти спостерігалось в південних та східних регіонах через їхню міграцію на малозаселені землі Причорномор'я [24, с. 87]. Г. Турченко, характеризуючи особливості російського сепаратизму на території України у 1917–1918 рр., зазначала, що 2/3 населення Півдня були українцями, про що свідчить їхня підтримка українських політичних партій та організацій [51, с. 174]. М. Лазарович окрему увагу приділив особливостям розселення болгарів на території України напередодні національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. У статті «Болгарська національна меншина України напередодні революції 1917–1921 рр.» він розкрив основні тенденції зростання чисельності й розселення болгарської національної меншини на теренах України на різних етапах її розвитку. Особливу увагу автор приділяв національно-культурному розвитку болгарських колоністів, а також визначив вплив національної політики Російської імперії на діяльність болгарської меншини [21]. Національно-культурний розвиток окремих етнічних спільнот України в умовах національно-визвольних змагань вивчали П. Барвінська, М. Гона, О. Місечко, Г. Турченко, О. Ядловська та ін.

Розглядаючи Південну Україну як територію з найбільш строкатим етнічним складом населення напередодні та під час національно-визвольних змагань, О. Ядловська зазначала, що умови революції спричинили самоорганізацію німецьких колоністів, які намагалися поліпшити умови свого життя на території Причорномор'я [56]. Участь німців у політичних процесах упродовж 1917–1918 рр. розкривалася у працях Г. Турченко [49]. Відзначимо, що дослідниця детально проаналізувала участь не лише німецької спільноти в революційних подіях на території України, а й єврейської [50], російської [48] а також розкривала етносоціальне підґрунтя національних рухів [45] та державну політику УНР та Української Держави в етнонаціональній сфері [46; 47]. Чільне місце у дослідженні становища німецьких колоністів на початковому етапі національно-визвольних змагань посідають наукові доробки П. Барвінської, яка намагалася розкрити роль німецького етносу в формуванні українсько-німецьких відносин упродовж 1917–1918 рр. [2; 3]. Комплексно систематизувати історичні напрацювання щодо німецької спільноти в Україні вдалося у дисертаційному дослідженні О. Безносова «Суспільно-політичне життя німецького та менонітського населення Півдня України (1917–1929 рр.)», який розкриває становище німців-колоністів під час революційних подій та за остаточного встановлення радянської влади [5].

У сучасних історичних дослідженнях подій національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. помітне місце належить єврейському питанню. Дослідники намагалися не лише розкрити становище цієї спільноти, але й показати спектр їхніх політичних уподобань в Україні, а також розкрити сутність і причини погромів, які відбувалися в умовах воєнних дій. Сформоване радянською історіографією твердження про антисемітизм армії УНР, зокрема Головного отамана Симона Петлюри спростовується сучасними науковими розвідками, які ґрунтуються на детальному вивченні документальної спадщини та мемуарної літератури. Проблематика єврейської меншини посідає чільне місце в працях: О. Наймана, В. Гусева, В. Сергійчука, В. Солдатенка та ін.

Особливу увагу дослідники приділяли діяльності єврейських партій та політиці різних громадських організацій стосовно єврейського населення. Безумовно, важливим аспектом дослідження стало вивчення атисемітизму під час революції. Відомо, що в радянській історіографії бійці УНР та повстанці зображувалися як бандити, які вчиняли єврейські погроми. Звісно, підстави для існування цієї тези були, оскільки, як відзначав Р. Коваль, населення України (на прикладі Трипільля) досить негативно ставилося до єврейського населення, а отже, під час національно-визвольних змагань могли зачіпати їх [15]. Незважаючи на це, військова адміністрація суворо карала за будь-які прояви грабунку чи погромів населення незалежно від національного походження. Мали місце й прецеденти, однак, як відзначав Р. Коваль, це мотивувалося переважно особистісними причинами окремих бійців чи повстанців, що було інколи винятком, ніж правилом. На думку дослідника, особиста неприязнь до окремих представників єврейської меншини полягала також в їхній участі у більшовицькому русі. Тенденційно єврейські дослідники, аналізуючи ці події, звинувачували С. Петлюру, оскільки він як Головний отаман ніс відповідальність за своїх підлеглих. Утім, як зазначає Р. Коваль, вони замовчували основні причини таких негативних дій з боку рядових бійців [15, с. 153]. Розвідка Т. Гунчака «Симон Петлюра та євреї» достатньо переконливо руйнує негативні стереотипи в українсько-єврейських відносинах, які десятиліттями створювала радянська історична думка, та наголошує на позитивних стосунках і плідній співпраці українців та євреїв [10]. Дослідження В. Сергійчука «Симон Петлюра і єврейство», яке ґрунтується на документальних свідченнях, відзначає, що радянська історіографія не лише сформувала міф про атисемітизм С. Петлюри, але й приховала факти про захист єврейства Головним отаманом [41]. В. Доценко, розкриваючи сутність єврейських погромів у 1917–1920 рр. зазначав, що єврейська громада підтримувала збройні формування Директорії УНР, не лише матеріально забезпечуючи їх, але й добровільно запи-суючись до їхніх лав. Яскравим прикладом є надання важливої

інформації штабу генерала Ю. Тютюнника та участь у розвідувальних операціях повстанського загону отамана Я. Гальчевського [12, с. 101]. Підтвердженням цієї тези є стаття П. Подобеда «Чому євреї воювали в армії УНР», в якій автор спробував зруйнувати стереотипне уявлення про нелояльність української влади та військової адміністрації до єврейського питання [35]. Водночас, В. Доценко зазначив, що все ж існувала певна неприязнь сільського населення України до цієї спільноти, яка зазвичай звинувачувала їх у політиці «воєнного комунізму». Втім, найбільші погроми здійснювали саме війська Добровольчої армії та більшовики [12, с. 101].

Розкриваючи становище євреїв на території Галичини та їхні взаємовідносини з іншими етнічними спільнотами, зокрема поляками та українцями, М. Гон відзначав, що події листопада 1918 р. ця спільнота намагалася використати для національного ренесансу. Водночас, вони намагалися уникати участі у міжнаціональних протистояннях. Дослідник зазначав, що євреї підтримували ЗУНР, оскільки їхня законодавча діяльність характеризувалася ліберальними засадами розв'язання проблем національних меншин [7, с. 183]. Ю. Котляр стверджував, що ліберальне ставлення уряду ЗУНР до національних меншин мало позитивні наслідки [17, с. 75]. Однак, з іншої сторони, єврейська спільнота не бажала наражатися на конфлікт з поляками, а отже, частина активної громади намагалася лавірувати між проукраїнською та пропольською позицією [7]. Коган Л. зазначав, що утворення ЗУНР мало вагоме значення для єврейської меншини, оскільки євреї дістали право на національне самовизначення. Тим не менш дослідник відзначав, що євреї неоднозначно відносилися до формування нової держави та подальшої війни ЗУНР з Польщею [16]. Враховуючи складне українсько-польське питання цього періоду, зазначимо, що важливе значення у історико-політологічному дискурсі посіло вивчення участі польської спільноти в політичних процесах України та її вплив на відносини між Польщею та УНР. Ю Котляр, характеризуючи етнонаціональні питання в ЗУНР, зазначав, що державна політика у справах

національних менш відзначалася послідовними та демократичними змінами, які в повному обсязі не вдалося реалізувати через війну з Польщею [18, с. 179]. І. Патер писав, що напередодні листопадових подій 1918 р. у Галичині розгорнувся український та польський національні рухи – це очевидний факт. На думку дослідника, переломним моментом для них стало підписання Брестського миру Центральною Радою, що зумовило активізацію боротьби українців Галичини за право на самовизначення і, водночас, посилює українсько-польську конфронтацію [33]. М. Литвин у праці «Українсько-польська війна 1918–1919 рр.» зазначає, що Українська Національна Рада у листопаді 1918 р. безперешкодно брала владу в східних регіонах Галичини, втім, на території західних регіонів, вони натикалися на значний спротив через наявність значного відсотку польського населення [26, с. 43–49].

Досліджуючи польську меншину в етнополітичних процесах України, О. Калакура відзначає значний її вплив на формування української державності [14, с. 114–148]. Автор пояснює це кількома факторами: 1) відновленням незалежності Польщі у 1918 р.; 2) конфліктом Польщі та ЗУНР; 3) Союзом УНР та Польщі. Дослідник стверджує, що уряд Центральної Ради був прихильним до національних меншин, про що свідчить II Універсал. Звісно польський чинник був одним із ключових у формуванні національної політики, на що вказує розвиток польських громадсько-політичних рухів та їхня участь у поваленні централізованої Російської імперії [13, с. 104]. Значну прихильність українських урядів до поляків О. Калакура підтверджує документальними свідченнями. Водночас, дослідник зауважив, що Гетьманат фактично згорнув усі політичні і громадянські свободи, а також заходи Центральної Ради спрямовані на розвиток національних меншин. Це зумовлювало певні труднощі в діяльності польських товариств на території України [14, с. 127].

Низка наукових розвідок сучасних вітчизняних дослідників пов'язана з вивченням загальних тенденцій розвитку національних рухів та державною політикою. Зважаючи на те, що в період 1917–1921 рр. національну політику проводила низка різних державних

утворень (Українська Центральна Рада, Українська держава, Директорія УНР, радянська влада, Добровольча армія, а на Галичині Австро-Угорщина, ЗУНР, Польща) важливо виокремити спільні і відмінні засади її реалізації, а також участь етнічних спільнот у політичних процесах. Відповідно окремим змістовним блоком виступають дослідження політичного представництва національних меншин, зокрема роботи: В. Куртяка «Етнічний фактор у діяльності політичних партій в Україні 1917-1921 років», (про етнічний склад більшовиків в Україні, де домінували росіяни, євреї та прибалти. Про вплив єврейських партій «Бунд», «Поалей-Ціон» та «Фольксспартай» на впровадження сіоністських ідей у політичному житті України 1917–1920 рр.) [20]; Т. Макаренко «Представництво національних меншин в органах державної влади: історичний аспект», де розкривалися пріоритетні напрямки Української Центральної Ради та Української Національної Ради стосовно національних меншин [27]. Обидві праці розкривали особливості державної політики, а також участь національних меншин у органах влади. Досить детально розкриваються аспекти політики Центральної Ради щодо національних меншин у статті О. Пулима та О. Юрчука «Політика Центральної Ради щодо національних меншин Української Народної Республіки». Наводячи статистичні дані сучасників тих подій стосовно національного та соціального складу населення України, дослідники відзначали, що Центральна Рада відразу поставила ліберально-демократичну позицію стосовно національного питання, що засвідчувалося в прийнятих нею документах [36]. В. Котюк також відзначав демократичність етнонаціональної політики Центральної Ради, а також розкривав її ставлення до національних меншин [19]. Порівняльний аналіз політики Центральної Ради та Гетьманату здійснив М. Лазарович, який зазначав, що відмінність національної політики М. Грушевського та П. Скоропадського полягала у підході до цього питання. Так, гетьман проводив свою політику за територіально-державницькими засадами та принципом професіоналізму, у той час як очільник Центральної Ради вважав за необхідне долучати етнічні спільноти до управління. Разом з тим,

дослідник зазначив, що політика обох державних утворень вирізнялася толерантністю стосовно національних меншин, хоча й різнилася підходом до реалізації етнополітики [22]. У іншій, у певному розумінні підсумковій, праці М. Лазаровича «Етнополітика української влади доби національно-визвольних змагань 1917–1921 років: компаративний аналіз» висвітлено особливості державної етнополітики в Україні, зокрема, особливості співіснування титульної нації та національних меншин, напрями розвитку місцевого самоврядування та ін. Аналізуючи політико-правове забезпечення національних меншин, автор виокремлює документи, які засвідчують демократичний характер державної політики, а також здійснює порівняльну характеристику етнополітики Центральної Ради, Гетьманату, Директорії [22].

Розпад Російської імперії, пошук причин її внутрішньої кризи призвів до переосмислення науковим соціумом основних засад етнополітики. В. Верстюк акцентував значну увагу на ключовому значенні національного чинника в розгортанні революційних рухів [6]. На його думку, більшовики, використовуючи гасло самовизначення народів, змогли привернути на свій бік представників різних етнічних спільнот. З іншого боку, постає питання, чому керівні структури УНР зазнали невдачі у врегулюванні етнопонаціональних відносин, незважаючи на спробу реалізації власної політики на принципах демократії. Очевидно, що відсутність єдності українського національно-демократичного руху нівелювала будь-які спроби утвердження принципу рівності та взаємозлагоди між національними меншинами.

Важливе місце у сучасних наукових дослідженнях відведено вивченню участі національних спільнот у бойових діях в умовах національно-визвольних змагань. Контраверсійні питання соціальних потрясінь, політичних протистоянь з включенням у цю боротьбу національних меншин розглядаються в монографії Ю. Котляра «Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917–1931)», у якій висвітлено питання діяльності Центральної Ради із забезпечення прав національних меншин України, участі національних меншини у повстансько-партизанському русі,

з'ясовано напрями і встановлено типологію повстанського руху на Півдні України, кримськотатарських повстань, єврейських погромів на Півдні України, участь німецького і болгарського населення в повстанській боротьбі [17].

Однією із провідних наукових установ з вивчення національного питання в Україні у період 1917–1921 рр. є Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. У період з 1997–1999 рр. науковцями інституту (до 1998 р. він мав назву Інститут національних відносин і політології НАН України) оприлюднено комплекс досліджень, зокрема, з ключових питань етнополітики державних утворень на території України та національних відносин у збірнику «Наукові записки» [31]. Проблема етнополітики Центральної Ради та Директорії УНР присвячено наукові розвідки В. Солдатенка [43], Т. Горбань [8], В. Гусева [11], Н. Макаренко [25], А. Гошуляка [9] та ін. Велика увага когортою вчених приділялась участі етнічних спільнот у революційних рухах, політичному житті країни, роботі органів державної влади та міського самоврядування. Саме ці аспекти актуалізовані дослідниками: О. Калакурою [13], Т. Щетиніною [55], Т. Бевз [4], О. Рафальським [38] та ін. Окрім того, В.Ф. Солдатенко визначив ключові закономірності розвитку міжнаціональних відносин в умовах національно-визвольних змагань, а також виокремив чинники, які впливали на участь національних меншин в революційних подіях [43]. У праці «Деміурги революції: нарис партійної історії України 1917–1920 рр.» В. Солдатенко розкрив особливості поглядів на національне питання низки політичних партій, які на той час функціонували в Україні. Окремо дослідник приділив увагу діяльності єврейських політичних організацій [42].

Важливим історіографічним доробком на межі століть з проблематики національних меншин стала монографія О. Рафальського «Національні меншини України у ХХ ст.: історіографічний нарис». Проаналізувавши великий пласт архівних джерел, а також мемуарів, наукових праць дослідників різних епох, учений визначив провідне місце національного питання в національно-

визвольних змаганнях. Проаналізувавши основні дослідження істориків радянської доби та перших років незалежності України, він дійшов висновку про необхідність детального вивчення багатопланової проблеми національних меншин в умовах Української революції, оскільки станом на 2000 р. вона залишалася малодослідженою [37, с. 117]. Автор окреслив коло актуальних наукових проблем, які потребували негайного розв'язання в сучасній соціогуманітаристиці.

У монографії «Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект» приділив особливу увагу формуванню етнополітики на території України. Відзначимо, що у цьому дослідженні було виокремлено в окремі підрозділи 3 основні напрями: 1) державотворення за часів Центральної Ради та питання національних меншин; 2) національні меншини в політиці більшовиків; 3) проблеми національних меншин у 1919–1920-х рр. [32]. Порівнюючи політику УНР та радянської влади, колектив науковців відмічав формування в УНР демократично-правових засад національного будівництва, які передбачали захист інтересів усіх національностей як основи консолідації українського суспільства. Тоді як більшовики, захопивши владу в Україні, відразу розгорнули кампанію зі скасування законів Директорії, зокрема, позбавили національні меншини особливого статусу, а прагнення етнічних спільнот сформувати національні урядові органи відразу ж відхилилися радянською владою [32, с. 109].

Особливе місце в працях сучасних істориків відводиться політико-правовому забезпеченню національних меншин. Порівнюючи особливості етнополітики та законотворчої практики уряду УНР та радянської влади, Л. Рябошапко відмічав відмінності поглядів стосовно національного питання [40], тим самим підтверджуючи тезу авторів монографії «Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект» про повне нівелювання радянською владою національного питання в Україні [32, с. 87–110]. Правові особливості етнополітики в Україні упродовж 1917–1921 рр. розглядає в своїй праці Н. Чеботок. Дослідниця вперше проаналізувала та порівняла ключові аспекти правового регулювання етнонаціональної політики в умовах

постійної зміни влади на території України [54]. Монографічне дослідження О. Антонюка присвячене вивченню історичних особливостей та теоретично-методологічних засад формування етнополітики в Україні, питанням національного будівництва як складного процесу законодавчого забезпечення прав національних меншин [1]. Розвиваючи тезу про формування автономій на основі національно-культурних засад, І. Погребинська намагалася розкрити практику європейських країн, а також висвітлити особливості реалізації їх в Україні [34, с. 206]. Безумовно, її праця має не лише теоретичний характер, спрямований на узагальнення досвіду країн Європи в цьому ракурсі, а й практичний, якщо враховувати прорахунки минулого для формування сучасної етнонаціональної політики. Серед монографічних видань, присвячених цій проблемі, варто відзначити працю В. Устименка «Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні (1917–1920)», у якій автор відслідковує характерні тенденції в законодавчому забезпеченні національних меншин в умовах громадянського протистояння в Україні та постійної зміни влади [52]. Зважаючи на це, дослідник виокремив не лише правову складову, але й політичну, яка зумовлювала зміну в етнонаціональних відносинах.

Якщо порівняти період національно-визвольної боротьби українського народу в 1917–1921 рр. і утвердження незалежності України у 1991 р. помічасмо в обох випадках посилений вплив Росії на етнонаціональну сферу України і використання російської національної меншини з метою тиску на прийняття важливих внутрішньополітичних рішень вищими державними органами України. Етнічні росіяни використовувалися російською пропагандою та владою під час нагнітання питання щодо так званої «примусової» українізації, під час кризових ситуацій у Криму і на Донбасі, а згодом, у 2014 р., під час війни і окупації цих територій.

Подальше дослідження окресленої проблематики становить науковий інтерес під кутом зору з'ясування соціально-політичних, ідеологічних підвалин, які закладалися більшовиками для політизації національних меншин України в майбутньому. Уже на початку ХХІ ст. російською стороною активно підтримувався сепаратистський характер автономістських тенденцій у діяльності

деяких національних меншин, зокрема російської та угорської. Російська Федерація фінансувала діяльність на території України проросійських політичних сил, які вимагали визнання росіян на рівні з українцями державотворчою нацією, запровадження подвійного громадянства, збереження спільного інформаційного простору з РФ, розширеної підтримки Української православної церкви Московського патріархату. Нещодавнє отримання Томоса Православною церквою України – це ще один крок до утвердження незалежної Української держави.

Отже, національне питання в Україні в умовах національно-визвольних змагань досить широко представлене у сучасному українському науковому дискурсі. У зв'язку з 100-річчям цих подій проблема вивчення участі національних меншин у політичних процесах 1917–1921 рр. актуалізувалася. Основна увага приділялася не лише становищу окремих спільнот на території України, а й поглядам українських політиків на національне питання, виробленню засад етнонаціональної політики та реалізації певних заходів у сфері етнополітики. Історичні, політологічні напрацювання вітчизняних дослідників у царині національних меншин періоду української революції засвідчили наявність малодосліджених сторінок історії та необхідність їх поглибленого вивчення з метою об'єктивного висвітлення державотворчих процесів 1917–1921 рр. Водночас заповнення історичних прогалів, формування сучасної етнонаціональної політики з використанням досвіду УНР буде одним із засобів захисту українського інформаційного і наукового простору від поширення російських історичних міфів, особливо в умовах «гібридної війни».

---

1. Антонюк В. О. Формування етнополітики Української держави: історичні та теоретико-методологічні засади: монографія. Київ: 1999. 282 с.

2. Барвінська П. Німці-колоністи в 1917–1918 рр. // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. 2002. Вип. 12. С. 4–6.

3. Барвінська П. Становище німців-колоністів Півдня України в контексті українсько-німецьких відносин (1917–1918 рр.) // Историческая память. 2000. Вып. 2. С. 80–87.
4. Бевз Т. Національне питання в діяльності Української партії соціалістів-революціонерів. // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 1999. С. 37–46.
5. Безносів О. Суспільно-політичне життя німецького та менонітського населення півдня України (1917–1929 рр.): дис. к.і.н.: 07.00.01. Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2010. 331 с.
6. Верстюк В. Українська Центральна Рада: період становлення. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2007/2/2.pdf>
7. Гон М. Євреї в ЗУНР: стратегія, тактика та вплив на формування взаємин з українцями в міжвоєнний період // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2009. Вип. 18. С. 181–189.
8. Горбань Т. Етнополітика Української Центральної Ради // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 1999. С. 30–37.
9. Гошуляк А. До питання про національну політику УНР доби Директорії // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 1999. С. 110–116.
10. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї. Київ, 1993. 48 с.
11. Гусев В. Закон Центральної Ради «Про персонально-національну автономію»: передумови, історія прийняття та наслідки // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 1999. С. 72–80.
12. Доценко В. Єврейський погромний рух в Україні в 1917–1920 рр. // Наукові записки історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2014. Вип. XXXVIII. С. 100–103.
13. Калакура О. Польський чинник у діяльності Центральної Ради // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 1999. Вип. 8. С. 103–109.
14. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. Київ: Знання України, 2007. 508 с.
15. Коваль Р. Отаман Зелений. Історичний нарис. Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр». Кам'янець-Подільський: ПП «Аксіома», 2014. 560 с.
16. Коган Л. Євреї в Західно-Українській Народній Республіці // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2009. Вип. 18. С. 190–198.

17. Котляр Ю. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917-1931): монографія. НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. Миколаїв. держ. гуманіт. ун-т ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилян. акад.». Миколаїв, 2008. 156 с.
18. Котляр Ю. Етнонаціональні питання в Західно-Українській Народній Республіці // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2009. Вип. 18. С. 175–180.
19. Котюк В. Етнонаціональна політика Центральної Ради та Директорії Української Народної Республіки: автореф. к.і.н. Київ, 2011. 20 с.
20. Куртяк В. О. Етнічний фактор у діяльності політичних партій в Україні. Київ: Міжрегіональна академія управління персоналом, 2006. 155 с.
21. Лазарович М. Болгарська національна меншина України напередодні революції 1917–1921 рр. // Дриновський збірник. Харків: 2015. Том 6. С. 187-195. URL: <https://periodicals.karazin.ua/drinov/article/view/619/438>
22. Лазарович М. В. Етнополітика української влади доби національно-визвольних змагань 1917–1921 років: компаративний аналіз: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 760 с.
23. Лазарович М. Політика Української Центральної Ради та другого Гетьманату щодо національних меншин: компаративний аналіз // Вісник КНЛУ. Серія: Історія, економіка, філософія. 2012. Вип. 17. С. 94–100.
24. Лазарович М. Російська національна меншина України у XIX – на початку XX століття: соціально-економічний вимір // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Тернопіль, 2014. Вип. 19. Ч.2. С. 84–94.
25. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів, 1998. 488 с.
26. Макаренко Т. Проблема політико-правового становища національних меншин в УНР (1917–1918 рр.): за матеріалами періодичної преси // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 1999. С. 80–86.
27. Макаренко Т. Представництво національних меншин в органах державної влади: історичний аспект // Сіверянський літопис. 2014. № 1–3. С. 188–192 URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73651/20-Makarenko.pdf?sequence=1>
28. Малярчук Н. Г. Росіяни в Донбасі (20–30 рр. XX ст.): автореф. дис. к.і.н. Донецьк, 2006. 19 с.
29. Нариси історії української революції 1917-1921 років / За ред. В. А. Смолія. Нац. акад. наук України, Кн. 1. Київ, 2011. 390 с.
30. Нариси історії української революції 1917-1921 років / За ред. В. А. Смолія. Нац. акад. наук України, Кн. 2. Київ, 2012. 464 с.
31. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 1999. Вип. 8. 200 с.

32. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / За ред. І.Ф. Кураса. Київ: ІПіЕНД, 2000. 356 с.

33. Патер І. Українці та поляки у Галиччині (березень 1917 – лютий 1918) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2017. Вип. 29. С. 343-360.

34. Погребинська І. Ідеали і реальність. Нариси з історії національно-культурної автономії в країнах Центральної і Східної Європи. Київ, 2010

35. Подобед П. Чому євреї воювали в армії УНР URL: <https://tyzhden.ua/History/47903>

36. Пулим О., Юрчук О. Політика Української Центральної Ради щодо національних меншин Української Народної Республіки // Військово-науковий вісник. 2008. Вип. 10. С. 131–141.

37. Рафальський О. Національні меншини України у ХХ столітті: Історіографічний нарис. Київ: 2000. 447 с.

38. Рафальський О. Поняття «національна меншина» в етнополітичному дослідженні // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 1999. С. 176–184.

39. Рубльов О., Реєнт О. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. Київ, 1999. 320 с.

40. Рябошапко Л. Правове становище національних меншин в Україні 1917–1920 років: Автореф. дис. д.юрид.н.: 12.00.01 Теорія та історія держави і права. Історія політ. і правових вчень. Харків, 2002. 28 с

41. Сергійчук В. Симон Петлюра і єврейство. Вид. 2-ге. Доповнене. Київ, 2006. 152 с.

42. Солдатенко В. Деміурги революції: нарис партійної історії України 1917-1920 рр. Київ, 2017. 748 с.

43. Солдатенко В. Українська революція і етнонаціональні відносини: проблеми дослідження (1918–1920 рр.) // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України К., 1999. С. 3–21.

44. Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис: монографія. Київ, 1999. 976 с.

45. Турченко Г. Етносоціальна база Української революції (березень 1917 – лютий 1918 років). Деякі узагальнення // Придніпровський науковий вісник. Гуманітарні науки. Науковий журнал. Дніпропетровськ, 1997. № 5. С. 21–27.

46. Турченко Г. Національна політика Центральної Ради на Півдні України // Заселення Півдня України: проблеми національного та

культурного розвитку: Наукові доповіді Міжнародної науково-методичної конференції (21–24 травня 1997 року). Ч.2. Херсон, 1997. С. 71–74

47. Турченко Г. Питання національного самовизначення в програмах українських національних партій дожовтневого періоду // Тези доповідей республіканської студентської науково-методичної конференції «Історія державності України (проблеми вивчення у вузі)». Ч.1. К., 1992. С. 33–34.

48. Турченко Г. Позиція російської національної громади в Українській революції (березень – жовтень 1917 року) // Наукові доповіді студентів та аспірантів кафедри історії України Запорізького державного університету. Вип. 2. Запоріжжя, 1997. С. 44–48.

49. Турченко Г. Політичне життя німецькомовної етнічної групи Південної України в 1917– 1918 рр.: проект «Крим-Таврида» // Південний архів (Історичні науки). Видавництво ХДУ. Херсон: 2004, Вип. 15. С. 101–111.

50. Турченко Г. Ставлення єврейської національної громади до проголошення незалежності УНР // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. (Інститут історії України НАН України) Київ, 1999. Випуск 5. С. 120–125.

51. Турченко Г. Трансформація російського сепаратизму на Півдні України. Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.) // Матеріали міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1–2 червня 2017 р.): упоряд. В. Верстюк, В. Скальський, Г. Басара-Тилішак, В. Бойко. Сіверський центр післядипломної освіти. Київ-Чернігів: 2017. С. 171–186.

52. Устименко В. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні (1917–1920). Інститут історії НАН України. Київ: 2010. 144 с.

53. Устименко В. Національні меншини в період Української революції 1917–1921 рр.: історіографічні нотатки // Проблеми вивчення Української революції 1917–1921 рр. Київ: 2016. Вип. 12. С. 61–91.

54. Чеботок Н. Законодавче забезпечення етнонаціональної політики в Україні 1917–1921 рр. Маріуполь: 2005. 185 с.

55. Щетиніна Т. Виникнення та діяльність громадсько-політичних об'єднань національних меншин в Україні (березень-травень 1917 р.) // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 1999. С. 21–30.

56. Ядловська О. Трансформація серед німецького населення Півдня України 1917-1920 рр. // Схід. 2007 Вип. 2. URL: http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=16454